

Marek Stępień

"Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa", Carlo Fantappiè, Bologna 2011 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 55/4, 236-241

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

autor publikacji formułuje postulat nowego sformułowania kan. 596, który treścią odpowiadałby postanowieniom kan. 129, a mianowicie: §1. In institutis clericalibus tam iuris pontificii quam iuris dioecesani Superiores et capitula pollent potestate regiminis ad normam iuris universalis et particularis. §2. In institutis laicalibus Superiores et capitula in exercitio potestatis regiminie cooperantur ad normam iuris universalis et particularis pro foro tam externo quam interno, sed non sacramentale. W taki sposób sformułowana treść kan. 596 daje podstawę do wykonywania władzy rządzenia w wszystkich instytucjach i stowarzyszeniach. Jej jedynym źródłem jest uczestnictwo w jedynej władzy Chrystusa, której celem jest *salus animarum*.

Całość publikacji zamyka obszerne zakończenie, które jest sumarycznym zestawieniem przeprowadzonych badań nad ewolucją pojęcia władzy przełożonych w instytucjach życia konsekrowanego.

Recenzowana publikacja to oryginalne studium, które ukazuje kompleksowo i syntetycznie ewolucję doktryny kanonistycznej co do natury władzy przełożonych w instytucjach życia konsekrowanego i jej wpływ na unormowania prawne. Autor przestawił poglądy różnych autorów, wysunął kilka postulatów, które mogą być przedmiotem dalszej dyskusji kanonistów i powinny ukierunkować dalszy rozwój prawodawstwa w omawianej dziedzinie.

ks. Marek Stokłosa SCJ

Carlo Fantappiè, *Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa*, Bologna 2011, ss. 369.

Carlo Fantappiè, profesor historii prawa kanonicznego na Uniwersytecie Urbino, opublikował pracę dotyczącą historii prawa kanonicznego i instytucji Kościoła. W przedmowie Autor wyraził nadzieję, że publikacja ta będzie przydatna na wydziałach kościelnych uniwersytetów oraz na uczelniach publicznych. Problematyka prezentowana w pracy, zdaniem Autora, przyczyni się do pogłębienia znajomości hi-

storii powszechnej ostatnich dwóch tysiącleci. Aby zrozumieć rozwój dyscyplin historyczno-prawnych, należy dostrzec implikacje płynące z historii prawa kanonicznego i instytucji Kościoła. Profesor podkreślił, że w prezentowaniu zagadnień historyczno-prawnych ważną, choć nie zasadniczą rolę, odgrywa język. Nie jest on może „najcenniejszym świadkiem” w poszukiwaniu prawdy, ale stanowi niezbędny instrument do obserwacji oraz rejestrowania faktów zaistniałych w rzeczywistości, a także funkcjonowania poszczególnych instytucji stworzonych przez człowieka na przestrzeni wieków.

Konstrukcja pracy obejmuje: spis treści (s. 5-7), wykaz skrótów (s. 9-12), przedmowę Autora (s. 13-20), część merytoryczną podzieloną na siedem części (s. 21-326), dodatek (s. 329-342), indeks nazwisk (s. 345-351) oraz indeks analityczny (s. 354-369).

Poszczególne części publikacji zostały zredagowane w sposób chronologiczny. Autor rozpoczyna od źródeł biblijnych i utworzenia Kościoła, kończy zaś na implementacji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. i przedstawieniu zadań stojących przed kanonistyką. Historia prawa kanonicznego i instytucji kościelnych obejmuje okres ponad dwóch tysięcy lat. Autor stworzył zwarte kompendium wiedzy historyczno-prawnej, które z konieczności zawiera tylko podstawowe wiadomości, bez nakreślania szerszego tła.

Pierwsza część pracy, zatytułowana *Le origini del diritto della cristianità (secoli I-III)*, podzielona została na pięć rozdziałów. Najpierw Carlo Fantappiè ukazał wspólne źródła i wzajemne zależności oraz podobieństwa między prawem hebrajskim a chrześcijańskim w aspekcie źródeł biblijnych. Podkreślił, że w kulturze hebrajskiej Bóg nie jest tylko inspiratorem, ale twórcą prawa, a zasadnicza różnica między kulturą hebrajską i chrześcijańską polega na mocniejszym akcentowaniu wymiaru prawa niż wiary. Utworzenie Kościoła lepiej można zrozumieć w świetle propozycji zbawienia skierowanej do ludu Izraela. Kościół jako „prawdziwy Izrael” utworzył Bóg, a nie autonomiczna grupa religijna wywodząca się z tradycji judaistycznej. W drugim i trzecim wieku, poprzez różne struktury organizacyjne, wykształciły się kościoły lokalne, na czele których stali biskupi – sukceso-

rzy apostołów, sprawujący także funkcje jurysdykcyjne. Autor zwrócił uwagę na zależności między tradycją, Pismem świętym i zbiorami kanoniczno-liturgicznymi. Pierwsza część pracy stanowi swego rodzaju wprowadzenie do historii prawa kanonicznego i instytucji kościelnych.

Druga część: *Gli sviluppi normativi in Oriente e in Occidente (secoli IV-XI)* została podzielona na dwanaście rozdziałów. Profesor rozpoczął wywód od kwestii kolegialności biskupów i praktyki soborów. Rozważył wpływ prawa rzymskiego na rozwój instytucji kościelnych, formy i reguły życia monastycznego, organizację i zbiory prawa kościoła wschodniego. Zajął się również rozwojem prymatu papieża na zachodzie, formowaniem się kościołów lokalnych w poszczególnych krajach oraz systemem politycznym i kościelnym w erze Karolingów. W końcowej części opisał nowy monastycyzm benedyktyński i życie religijne oraz reformy postkarolińskie. Zwoływanie soborów, czy to partykularnych, czy tzw. ekumenicznych – otwartych na udział biskupów z całego świata, chociaż wprost nie zostało przewidziane przez Pismo święte i tradycję Kościoła, to stanowi zasadniczy element w procesie rozwoju instytucji kościelnych, regulujący wszelkie dziedziny życia Kościoła, w tym sposób jego zarządzania. W omawianym okresie, obok formułowania definicji dogmatycznych, zajmowano się też określeniem norm o charakterze dyscyplinarnym. Carlo Fantappiè zwrócił uwagę na wpływ prawa rzymskiego na funkcjonowanie instytucji kościelnych oraz podkreślił, że między IV i VI w. wykształcił się model organizacyjny kościołów lokalnych i podjęto działania zmierzające do centralizacji władzy biskupa Rzymu, a w konsekwencji nastąpił rozwój prymatu papieża na Zachodzie. Wzrosło znaczenie kościołów lokalnych w Aleksandrii, Antiochii, Konstantynopolu i Rzymie.

Kolejna część publikacji, zatytułowana: *L'età classica e post-classica (1140-1517)*, została podzielona na trzynaście rozdziałów poświęconych między innymi „reformie gregoriańskiej”. Autor wskazał dwa fundamentalne problemy, które zostały wtedy rozwiązane: nastąpiło uniezależnienie papieżstwa od woli władców i możnych rodzin rzymskich oraz rozpoczął się proces odnowy moralnej i prawnej w strukturach kościelnych. Carlo Fantappiè opisał także zależności między

prawem rzymskim a prawem kanonicznym i teologią w czasach Graziana oraz proces formowania się *Corpus iuris canonici*. Historyczny obraz omawianego okresu uzupełniony został przedstawieniem kryzysów życia religijnego i monarchii papieskiej, w efekcie czego rozpoczął się proces transformacji życia religijnego i nastąpiło jednocześnie definitywne wzmocnienie prymatu papieża. Ważną rolę w ówczesnej rzeczywistości, jak podkreślił Autor, spełniły średniowieczne sobory i synody. W zakończeniu tej części Carlo Fantappiè ukazał zmiany i kształtowanie się struktur kurii rzymskiej oraz organizacji diecezji.

Czwarta część dotyczy prawa trydenckiego – *Il diritto tridentino (1545-1789)*. Omówienie tego okresu rozpoczyna się od przedstawienia radykalnej krytyki Lutera w stosunku do instytucji papieskiej i kontestacji systemu prawa kanonicznego Kościoła. Dalej przedstawia się postanowienia Soboru Trydenckiego, ze szczególnym uwzględnieniem obrony dogmatów, reformy pastoralnej, uwidocznionej także na szczeblu kościołów lokalnych. W wyniku postanowień Soboru Trydenckiego zmieniono system kanoniczny i zreformowano kurię rzymską – stworzono kongregacje i trybunały. W tym czasie powstawały też nuncjatury, nastąpił szybki rozwój dyplomacji Stolicy Apostolskiej. Jednocześnie jednak uwidoczniły się problemy misyjne w tzw. Nowym Świecie. Autor zwrócił uwagę na integrację kościołów lokalnych z poszczególnymi państwami i powstanie gallikanizmu. W zakończeniu tej części książki, zawierającej dwanaście rozdziałów, Carlo Fantappiè zwrócił uwagę na konsekwencje zaistnienia świeckich ruchów reformatorskich i tzw. rewolucjonizmu, ze szczególnym uwzględnieniem rewolucji francuskiej z końca XVIII w.

Następną część pracy, zatytułowaną *I presupposti e l'attuazione della codificazione canonica (1814-1917)*, Carlo Fantappiè poświęcił kodyfikacji kanonicznej – od początku XIX w. do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., dzieląc ją na osiem rozdziałów. Autor zwrócił uwagę na rozwój prawa kanonicznego w Rzymie, tworzenie wydziałów prawa i skupienie kanonistów przy Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. W tym czasie zasadniczymi kwestiami były: tworzenie się kościołów lokalnych poza Europą oraz zwołanie i przebieg Soboru

Watykańskiego I, na którym zajęto się głównie zagadnieniami dogmatycznymi. W efekcie coraz wyraźniej dostrzegano potrzebę zrehabilitowania dla całego Kościoła jednego uniwersalnego prawa kanonicznego. Na końcu tej części Autor szczegółowo opisał proces tworzenia Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Przedostatnia część (*Dal 'Codex' del 1917 al nuovo 'Corpus iuris canonici'*) obejmuje okres od Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. i podzielona jest na siedem rozdziałów. Profesor przedstawił tu rozwój legislacji kanonicznej i dojrzewanie do nowej koncepcji ujęcia Kościoła, co spełniło się w postanowieniach Soboru Watykańskiego II. Carlo Fantappiè zwrócił uwagę na doniosłość postanowień Soboru: powrotu do źródeł i określenia Kościoła jako „ludu Bożego”, prymatu papieża i kolegialności biskupów. Autor podkreślił znaczenie przypomnienia fundamentalnej zasady wolności religijnej i ekumenizmu, opisał znaczenie wyeksponowania roli świeckich w Kościele przez Sobór Watykański II oraz ukazał trudności przejścia od postanowień soborowych do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Następnie zamieszczone jest omówienie Kodeksów: Prawa Kanonicznego z 1983 r., Kościoła łacińskiego i Kodeksu kościołów wschodnich z 1990 r. W zakończeniu tej części Carlo Fantappiè zwrócił uwagę na fenomen drugiej połowy XX w., kiedy definitywnie upadł system kolonialny i powstały niepodległe państwa w Afryce i Azji, co określa się mianem tworzenia tzw. „Trzeciego Świata”. Konsekwencją wprowadzenia tych zmian było powstanie kościołów lokalnych i rozwinięcie działalności misyjnej Kościoła.

Ostatnia część publikacji obejmuje cztery rozdziały i jest zatytułowana: *La Chiesa tra il secondo e il terzo millennio*. Autor zajął się tu implementacją Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., podkreślił aktywność legislacyjną i zasługi Jana Pawła II w świetle zachodzących zmian georeligijnych i kryzysu w okresie po Soborze Watykańskim II. Jego zdaniem niezwykle ważną rolę w Kościele odgrywa połączenie wiary i prawa, co jest szczególnie widoczne w działalności obecnego papieża, Benedykta XVI.

W zakończeniu Autor przedstawił wyzwania i perspektywy stojące przed współczesną kanonistyką, co niewątpliwie podnosi wartość

tej publikacji. Docenił znaczenie decyzji z 2002 r. o integracji prawa kanonicznego na wydziałach papieskich z nowymi dyscyplinami naukowymi, a także wyraził potrzebę pogłębiania znajomości Kodeksów Prawa Kanonicznego łacińskiego i kościołów wschodnich. Działania te zaowocowały zwiększeniem ilości studentów prawa kanonicznego, publikowaniem znaczących prac naukowych z tej dziedziny i tworzeniem w różnych krajach nowych wydawnictw o profilu kanonicznym. Zdaniem Carlo Fantappiè przed kanonistami otwiera się perspektywa pochylenia się nad teorią prawa kanonicznego, by lepiej ukazać jego harmonijne połączenie z głównymi zasadami eklezjologicznymi przedstawionymi przez Sobór Watykański II.

Dużym ułatwieniem w korzystaniu z publikacji jest umieszczenie na marginesach stron czytelnych haseł, które przyspieszają odnajdywanie potrzebnych informacji. Ważną rolę odgrywa też *Dodatek*, w którym Autor zamieścił podstawową chronologię wydarzeń historycznych, oraz zbiór schematów i map, które lepiej pozwalają poznać i zrozumieć omawiane kwestie. Całość uzupełniają indeksy: analityczny i nazwisk.

Praca Carla Fantappiè jasno ukazuje związek między historią człowieka a historią Kościoła oraz historią prawa kanonicznego i instytucji kościelnych, które funkcjonowały na przestrzeni wieków. Autor podkreślił, że Kościół zebrał bogate, niezmiernie cenne doświadczenie w procesie wprowadzania zmian i instytucjonalizacji swoich struktur, co przyczyniło się do zachowania równowagi między tradycją historyczno-prawną a koniecznością ciągłego wprowadzania ewolucyjnych zmian.

Podsumowując można stwierdzić, że publikacja Carlo Fantappiè *Storia del diritto canonico e delle istituzioni della Chiesa* jest udaną i cenną próbą stworzenia podręcznika historii prawa kanonicznego i instytucji Kościoła, który z pewnością będzie wykorzystywany zarówno na wydziałach kościelnych uniwersytetów, jak i na uczelniach publicznych, zgodnie z nadzieją Autora wyrażoną w przedmowie.

ks. Marek Stępień